

Kayıp Kur'ân Sahifesi Rivayetine Yönelik İbn Kuteybe ve Bâkıllânî'nin Değerlendirmelerinin Mukayeseli Analizi Murat Bahar*

doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24
Sayı: 2 | Ekim 2026
E-ISSN: 3108-8147

Doçent Doktor, Burdur Mehmet Akif
Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Burdur/Türkiye

E-mail: muratbahar25@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7694-329X
https://ror.org/04xkdc21

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 27.01.2026

Kabul Tarihi: 27.08.2026

Yayın Tarihi: 25.10.2026

Değerlendirme: Bu makale en az iki
hakem tarafından çift taraflı kör
hakemlik modeliyle incelendi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma
sürecinde bilimsel ve etik ilkelere
uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği
beyan olunur.

Benzerlik Taraması: Yapıldı.
iThenticate / turnitin.com

Etik Bildirim: dergi@nukkadhadis.com
- nukkadhadis.com

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan
edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek
için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide
yayınlanan çalışmalarının telif hakkına
sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0
lisansı altında yayımlanmaktadır.

nukkadhadis.com

Öz

Hiz. Âişe (ö. 58/678) tarikiyle nakledilen ve recm ile yetişkinin emzirilmesine ilişkin hü-
kümün yazılı bulunduğu bir sahifenin Resûlullah'ın vefatı sırasında evde bulunan bir
hayvan tarafından yenildiği iddiasını içeren rivayet başta Kur'ân'ın cem'i ve muhafazası
olmak üzere çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Erken dönem âlimleri rivayetin lafzî an-
lamıyla kabul edilmesinin Mâide 5/3'te dinin kemale erdirildiğine, Hicr 15/9'da Kur'ân'ın
korunacağına ve Fussilet 41/42'de ona bâtılın yaklaşamayacağına ilişkin beyanlarla çelişir
görünmesinden hareketle hem rivayet tenkidi hem de usûlî ve kelâmî çerçevede çeşitli
yorumlar geliştirmişlerdir. Rivayetin yalnızca Hiz. Âişe'den nakledilmesi ve aynı hadiseyi
doğrulayan bağımsız bir naklin başka bir sahâbiden gelmemesi ise tartışmaları derinleş-
tiren başlıca hususlardan olmuştur. Bu çerçevede makalede rivayetin erken dönem âlim-
leri tarafından nasıl değerlendirildiği incelenmekte; İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) hadis
müdafaasına dayanan yaklaşımı ile Bâkıllânî'nin (ö. 403/1013) Kur'ân'ın tevâtür yoluyla
nakledildiğini esas alan değerlendirmeleri mukayeseli biçimde ele alınmaktadır. Tarihsel
verilerin mukayeseli analizi ve analitik değerlendirme yöntemlerine dayanan çalışma söz
konusu rivayetin Kur'ân'ın lafzında bir eksilme meydana geldiği iddiasına delil teşkil et-
mediği sonucuna ulaşmaktadır. Bu bağlamda İbn Kuteybe'nin yazı malzemesi, muhafaza
imkânları ve rivayete yöneltilen itirazlar üzerinden geliştirdiği açıklamaların Kur'ân'ın
mevsûkiyetini savunma bakımından bütüncül bir cevap niteliği taşıdığı tespit edilmekte-
dir. Bâkıllânî'nin ise tevâtürü esas alan yaklaşımı ve haber-i vâhidin delil değeri konusun-
daki değerlendirmeleriyle tartışmayı daha kapsamlı bir usûlî zemine taşıdığı ve Kur'ân'ın
eksik olduğu yönündeki iddialara karşı bütüncül bir açıklama ortaya koyduğu belirlen-
mektedir. Özellikle Bâkıllânî'nin, sahifenin bir hayvan tarafından yenildiği kabul edilse bile
bunun sahâbenin hafızasındaki bilgiyi ortadan kaldırmayacağı yönündeki değerlendirmesi
Kur'ân'ın muhafazasında yazılı kayıtlar ile ezberin birbirini tamamlayan ve destek-
leyen iki unsur olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra her
iki müellifin tilâvet neshi başta olmak üzere nesih türleri, yazılı kayıtların mahiyeti ve ha-
ber-i vâhidin Kur'ân âyetlerinin tespitindeki sınırlılığına ilişkin görüşlerinin karşılaştırıl-
ması çalışmanın diğer önemli bulgularını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hadis, Rivayet, Kur'ân, Kayıp Sahife.

Atıf: Bahar, Murat. "Kayıp Kur'ân Sahifesi Rivayetine Yönelik İbn Kuteybe ve Bâkıllânî'nin
Değerlendirmelerinin Mukayeseli Analizi". *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 2 (Ekim 2026), 1-18.
doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24

A Comparative Analysis of Ibn Qutaybah and al-Baqillani's Evaluations of the Narrative Concerning the Lost Page of the Qur'an

Murat Bahar*

doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24
Issue: 2 | October 2026
E-ISSN: 3108-8147

*Assoc. Prof., Burdur Mehmet Akif
Ersoy University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences
Burdur/Türkiye

E-mail: muratbahar25@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7694-329X
https://ror.org/04xkdc21

Article Type: Research Article

Date Received: 2026-06-27

Date Accepted: 2026-08-27

Date Published: 2026-10-25

Review: This article has been reviewed
by at least two reviewers using a double
blind peer review model.

Ethical Statement: It is declared that
scientific and ethical principles have
been followed while conducting and
writing this study and that all the
sources used have been properly cited.

Plagiarism checks: Yes. iThenticate /
turnitin.com

Complaints: dergi@nukkadhadis.com -
nukkadhadis.com

Conflicts of Interest: The author(s) has
no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s)
acknowledge that they received no
external funding to support this
research.

Copyright & License: Authors
publishing with the journal retain the
copyright to their work licensed under
the CC BY-NC 4.0.

...
nukkadhadis.com

Abstract

The narration transmitted through 'A'isha (d. 58/678), claiming that a sheet containing the rulings on stoning (*rajm*) and the suckling of an adult (*raḍā' al-kabīr*) was eaten by an animal in the house at the time of the Prophet's death, has sparked various debates, foremost concerning the collection (*jam'*) and preservation of the Qur'an. Since a literal reading appears to contradict the statements that the religion was perfected (al-Mā'ida 5/3), that the Qur'an would be preserved (al-Ḥijr 15/9), and that falsehood cannot approach it (Fuṣṣilat 41/42), early scholars developed interpretations through narration criticism as well as within legal-theoretical (*uṣūlī*) and theological (*kalāmī*) frameworks. That the narration is transmitted solely from 'A'isha, with no independent corroborating report from another companion, further deepened these debates. This article examines how early scholars evaluated the narration, comparing the approach of Ibn Qutayba (d. 276/889), grounded in the defense of hadith, with that of al-Bāqillānī (d. 403/1013), based on the Qur'an's transmission through *tawātur*. Drawing on comparative analysis of historical data and analytical evaluation, the study concludes that the narration does not constitute evidence of any omission in the wording (*lafẓ*) of the Qur'an. Ibn Qutayba's explanations regarding writing materials, means of preservation, and objections to the narration are found to offer a comprehensive defense of the Qur'an's authenticity. Al-Bāqillānī, through his *tawātur*-based approach and his assessment of the probative value of the solitary report (*khābar al-wāḥid*), moved the debate onto a broader legal-theoretical ground and provided a comprehensive response to claims that the Qur'an is incomplete. His argument that, even if the sheet was eaten by an animal, this would not erase the knowledge preserved in the companions' memory is particularly significant. It shows that written records and memorization functioned as complementary and mutually reinforcing elements in preserving the Qur'an. The comparison of both authors' views on the types of abrogation (*naskh*), particularly abrogation of recitation (*naskh al-tilāwa*), on the nature of written records, and on the limits of the solitary report in establishing Qur'ānic verses constitutes another key finding of the study.

Keywords: Tafsīr, Ḥadīth, Narration, Qur'an, The Lost Sahīfa.

Citation: Bahar, Murat. "Kayıp Kur'an Sahifesi Rivayetine Yönelik İbn Kuteybe ve Bâkılânî'nin Değerlendirmelerinin Mukayeseli Analizi". *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 2 (Ekim 2026), 1-18. doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24

تحليل مقارن لتقييمات ابن قتيبة والباقلاني بشأن رواية صفحة القرآن المفقودة

مراد باحر*

الملخص

أثارت الرواية المنقولة عن عائشة رضي الله عنها (ت 58هـ/678م)، والتي تتضمن دعوى أنّ صحيفةً كتبت فيها أحكام الرجم ورضاع الكبير قد أكلها حيوانٌ داجنٌ كان في البيت عند وفاة النبي ﷺ، نقاشاتٍ متعدّدة، في مقدّماتها ما يتعلّق بجمع القرآن الكريم وحفظه. ولما كان الأخذ بظاهر هذه الرواية يبدو متعارضاً مع ما ورد من إكمال الدين (المائدة 3/5)، وحفظ القرآن (الحجر 9/15)، وأنه لا يأتيه الباطل (فصلت 42/41)، فقد قدّم العلماء المتقدّمون تأويلاتٍ متعدّدة عن طريق نقد الرواية، وكذلك في إطار أصوليّ وكلامي. وقد زاد من حدّة هذه النقاشات انفراد عائشة رضي الله عنها بهذه الرواية، وعدم ورود نقلٍ مستقلٍّ عن صحابيٍّ آخر يؤيد الواقعة نفسها. وتتناول هذه الدراسة كيفية تقويم العلماء المتقدّمين لهذه الرواية، وتقارن بين منهج ابن قتيبة (ت 276هـ/889م) القائم على الدفاع عن الحديث، ومنهج الباقلاني (ت 403هـ/1013م) القائم على نقل القرآن بالتواتر. واعتماداً على التحليل المقارن للمعطيات التاريخية والتقويم التحليلي، تخلص الدراسة إلى أنّ هذه الرواية لا تصلح دليلاً على وقوع نقصٍ في لفظ القرآن. وقد تبين أنّ ما قدّمه ابن قتيبة من توضيحاتٍ تتعلّق بمواد الكتابة ووسائل الحفظ والاعتراضات الموجهة إلى الرواية يمثل دفاعاً شاملاً عن موثوقية نص القرآن. أمّا الباقلاني فقد نقل النقاش إلى أرضيّة أصوليّةٍ أوسع من خلال منهجه القائم على التواتر وتقويمه لحجّة خبر الواحد، وقدّم رداً شاملاً على دعاوى نقص القرآن. ويكتسب قوله بأنّ أكل الداجن للصحيّة، على فرض التسليم به، لا يُذهب ما حفظه الصحابة في صدورهم أهميّةً خاصّة؛ إذ يُبين أنّ التدوين والحفظ كانا عنصريّن متكاملين متعاضدين في صيانة القرآن. كما تُعدّ المقارنة بين آراء المؤلّفين في أنواع النسخ، ولا سيّما نسخ التلاوة، وفي طبيعة المدوّنات المكتوبة، وفي حدود خبر الواحد في إثبات الآيات القرآنية، من النتائج المهمة الأخرى للدراسة.

الكلمات المفتاحية: التفسير، الحديث، الرواية، القرآن، الصحيفة المفقودة.

doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24

Issue: 2 | October 2026

E-ISSN: 3108-8147

*أستاذ مشارك، جامعة بوردور محمد عاكف إرسوي
، كلية الشريعة، بوردور / تركيا

E-mail: muratbahar25@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-7694-329X

https://ror.org/04xkdc21

نوع المقال: مقالة بحثية

تاريخ الاستلام: 2026-06-27

تاريخ القبول: 2026-08-27

تاريخ النشر: 2026-10-25

مراجعة المقالة: تمت مراجعة هذه المقالة من قبل محكمين على الأقل باستخدام نموذج المراجعة العمياء المزدوجة.

بيان أخلاقيات البحث: يُصرّح بأنه تم اتباع المبادئ العلمية والأخلاقية أثناء إجراء وكتابة هذه الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم الاستشهاد بها بشكل صحيح.

فحص الانتحال: نعم iThenticate / turnitin.com

شكاوى ومقترحات:

dergi@nukkadhadis.com

- nukkadhadis.com

تضارب المصالح: ليس لدى المؤلف (المؤلفين) أي تضارب مصالح للإعلان عنه.

الدعم المالي: يؤكّد المؤلف (المؤلفون) أنهم لم يتلقوا تمويلاً خارجياً لدعم هذا البحث.

الحقوق والترخيص: يحتفظ المؤلفون الذين ينشرون في هذه المجلة بحقوق الطبع والنشر لأعمالهم المرخصة بموجب رخصة المشاع الإبداعي نسب المُصنّف - غير تجاري 4.0 دولي (CC BY-NC 4.0).

nukkadhadis.com

الاقتباس: Bahar, Murat. "Kayıp Kur'ân Sahifesi Rivayetinde Yönelik İbn Kuteybe ve Bâkılânî'nin Değerlendirmelerinin Mukayeseli Analizi". Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi 2 (Ekim 2026), 1-18. doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.24

Giriş

Hiz. Âişe'den nakledilen “hayvanın yediğı sahife” rivayeti, klasik kaynaklarda çoğunlukla *radâ'* (emzirme) babında yer alan “on emzirme” ve “beş emzirme” meseleleriyle ilişkili olarak kaydedilmektedir. Recm meselesiyle ilgili rivayetlerin yer aldığı bazı kaynaklarda da benzer muhtevalı rivayetler görülebilmektedir. Söz konusu rivayet Resulullah'a ulaşan merfû bir hadis olmayıp sened zinciri Hiz. Âişe'de son bulan mevkûf bir haberdur. Rivayetin muhtevasına göre recm âyeti ve yetişkin bir kimsenin süt emmesiyle ilgili on defa emzirme âyeti inmiş; bu âyetler Hiz. Âişe'nin evinde bir sahifede yazılıken Resulullah vefat ettiğinde sahabe O'nun defin işleriyle meşgul olurlarken bir hayvan içeri girip o sahifeyi yemiştir.¹ Rivayetin bu ve benzeri metinlerinde sahifenin hayvan tarafından yenmesi sonucunda ilgili hükümleri bildiren âyetlerin kaybolduğı ayrıntısının yer alması üzerine konu, Kur'ân'ın cem'i ve muhafazası ile ilişkilendirilmekte ve tartışmaların doğmasına sebebiyet vermektedir. Zira sahifenin hayvan tarafından yenmesi sonucunda âyetlerin kaybolması ayrıntısı bir kesim tarafından “Kur'ân'da eksiklik” şeklinde yorumlanmasına yol açmaktadır. Buna karşı cevaplarda ise rivayetin reddedildiğı veya ilgili âyetler neshedildiğı için sahifedeki metinlerin âyet olmadıkları yahut hayvanın yemesi sonucunda bahis konusu âyetlerin neshedilmiş oldukları gibi görüşler ileri sürülmektedir. Konuyla ilgili Mâide 5/3², Hicr 15/9³ ve Fussilet 41/42⁴ gibi âyetlerin yanı sıra usul, kelâm ve fıkıh açısından getirilen deliller ise tartışmayı derinleştirmektedir.⁵ Bu veriler meselenin bir rivayet tartışmasıyla sınırlı olmadığını; Kur'ân'ın korunmuşluğuyla (hıfz), nesh teorisiyle ve özellikle sahabenin nakillerinin güvenilirliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Literatürde hayvanın sahifeyi yemesiyle ilgili yapılan çalışmalardan ilki konuyu Kur'ân'ın mevsûkiyeti bağlamında ele alıp diğer meseleleri araştırmasının dışında

¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût ve dğr. (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2001), 9/1555 (No. 26957); İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), “Nikâh”, 36 (No. 1944); Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût ve dğr., 5 cilt (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2004), 5/316.

² “...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim...” (Mâide 5/3).

³ “Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.” (Hicr 15/9).

⁴ “Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.” (Fussilet 41/42).

⁵ Görüşler için bk; İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 310-315; Bâkılânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İsmâ'il, 2 cilt (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001), 1/394-396.

tutmuş⁶, ikincisi ise araştırmasını senet ve metin tahlilinde bulunmakla sınırlandırmıştır.⁷ Buna göre rivayeti ve yol açtığı artçıl problematiği bütüncül olarak ele alan ve bunları klasik dönemdeki yaklaşımların değerlendirilmesi çerçevesinde inceleyen bir araştırmaya ulaşılammıştır. Dolayısıyla söz konusu problematikten hareketle bu çalışma rivayetin klasik dönemdeki etkisine ve yorum çerçevesine yönelmekte; erken dönem kaynaklarını ve değerlendirmelerini analiz etmektedir. Ulaşılabildiği kadarıyla klasik dönemde rivayetle ilgili kapsamlı değerlendirmelerde bulunan ilk isim İbn Kuteybe (ö. 276/889) olmuş, ardından Bâkılânî (ö. 403/1013) rivayet üzerine çeşitli yönlerden değerlendirmelerde bulunmuştur. Söz konusu isimlerin öncesinde veya sonrasında başka isimlerin de rivayete yer verdiği ve kısmî açıklamalarda bulunduğu görülebilse de meseleye bütüncül bakmaları ve dönemlerinin temsil gücü yüksek ismi olmaları hasebiyle bu müelliflerin yaklaşımları konunun çerçevesinin yakalanması açısından önemli görülmektedir. Nitekim İbn Kuteybe rivayeti Kur'an'ın korunmuşluğu, sened-metin analizi ve nesh bağlamında ele almaktadır; Bâkılânî, Kur'an'ın tevâtürle sabitliği ilkesini merkeze alarak haber-i vâhidi ve sahabenin ihmali meselelerini tartışmaktadır. Bu yaklaşımlar rivayet ile ilgili hem delillerin hem de tartışma çerçevesinin bütünü yansıttığı için araştırmada iki isim konu edilmekte ve değerlendirmeleri analiz edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı söz konusu rivayetin erken dönemde ne tür savunma ve yorum şemaları içinde ele alındığını iki temsili yaklaşım üzerinden sistematik biçimde ortaya koymaktır. Tarihsel verilerin analizi ve verilerin analitik değerlendirmesi yöntemlerini kullanan çalışma söz konusu problematik ve amaç doğrultusunda öncelikle rivayetin metnini ve isnad yapısını özetle ele almaktadır. Rivayet metni ve isnadıyla ilgili yapılmış çalışmanın olması konunun detaylarına yönelik ihtiyacı karşıladığından buradaki araştırmaya temel teşkil edecek verilerle sınırlı tutulmaktadır. Ardından bahis konusu isimler sırasıyla analiz edilmekte; bu analizlerden elde edilen veriler ise analitik değerlendirmelerle sonuçlandırılmaktadır.

1. Rivayetin Sened ve Metin Analizi

Rivayetin Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'deki sened zinciri şöyledir: Yahyâ b. Halef Ebû Sellâme (ö. 243/857) → Abdül-A'lâ b. Abdül-A'lâ (ö. 189/804) → Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) → Abdullah b. Ebî Bekir b. Hazm (ö. 135/752) → Amra bint Abdurrahman (ö. 100/718) → Hz. Âişe.⁸ İbn Mâce aynı rivayetin başında ikinci bir

⁶ Sümeyye Saygın, *Kur'an'ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur'an Algısı* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 207-230.

⁷ Adil Yavuz, "Evlenmeyi Haram Kılan 'Beş Kez Süt Emme' Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (Bahar 2007), 51-70.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/1555 (No. 26957).

senede de yer vermiştir: Abdurrahmân b. Kâsım (ö. 191/806) → Kâsım b. Muhammed (ö. 107/725) → Hz. Âişe.⁹ Bu durum sened çeşitliliğini artırmakla birlikte tek sahâbî kaynağının Hz. Âişe olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Senedlerde yer alan sahabeden sonraki 'Amra ve Abdullah b. Ebî Bekir güvenilir kabul edilmekle beraber¹⁰ *Sahîh-i Müslim*'deki on emzirme rivayetinde de bu isimler mevcuttur.¹¹ Ancak Müslim'deki (ö. 261/875) sahih metinde "sahifenin yenmesi" ayrıntısı yer almamaktadır. Diğer yandan Dârekutnî (ö. 385/995) rivayetin metninde yer alan hayvanın sahifeyi yemesi ayrıntısını yalnızca Muhammed b. İshâk'ın rivayet ettiğini belirtmektedir.¹²

Muhammed b. İshâk'ın (ö. 151/768) muhaddisler tarafından eleştirilmesi, tedlîs yapmakla itham edilmesi ve bu bilginin sadece ondan nakledilmesi rivayetin metniyle ilgili şüphe doğurmaktadır. Şöyle ki sened zincirinin tartışmalı halkası olan Muhammed b. İshâk siyer ve megâzî alanında otorite sayılsa da hadis rivayetindeki konumu eleştirilere maruz kalmıştır.¹³ Zira Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), İbn İshâk'ı müdellisler arasında saymış¹⁴; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de kendisinden nakilde bulunsa da onun çok fazla tedlîs yaptığını belirtmiştir.¹⁵ Ayrıca Şuayb el-Arnaût hadisin senedini zayıf bulmuş ve metninde nekâret (güçlü kaynaklara muhalefet) bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶ İbn Kuteybe de

⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, "Nikâh", 36 (No. 1944).

¹⁰ Yahyâ b. Ma'in, *Su'âlât İbnü'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Ma'in*, ed. Muhammed b. Alî el-Ezherî (Kahire: el-Fârûk el-Hadisiyye, 2007), 97; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 9 cilt (Haydarabad: Dâ'iretü'l-Ma'ârifil-Osmâniyye, 1973), 5/288; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Muhammed b. 'Alî el-Ezherî, 5 cilt, (y.y.: Dâru'l-Fârûk, 2013), 218; Begavî, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed b. 'Alî el-Ezherî (Kahire: el-Fârûk el-Hadise, 2009), 54; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9 cilt (Haydarabad: Dâ'iretü'l-Ma'ârifil-Osmâniyye, 1952), 5/17.

¹¹ Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 5 cilt (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1991), "Kitâbu'l-İmâra", (Hadis no. 147).

¹² Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/316; İbn Kaysarânî, *Etrâfu'l-Garâib ve'l-Efrâd*, 5 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 5/555.

¹³ Muhammed b. İshâk'a dair değerlendirmeler için bk; İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 9/38-46; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ'*, 25 cilt (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1985), 7/33-55; Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*, 7 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 4/7-8. İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 7/35.

¹⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/179-181, 8/326-328; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ'*, 5/52-56, 6/276-278.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, 34.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/167.

“ve fî metnihî nekâretün” diyerek rivayetin delil değerini tartışmaya açmıştır.¹⁷ Dolayısıyla rivayetin klasik literatürdeki sıhhat derecesi “zayıf”, “münker”, “metruk” kategorilerinde yoğunlaşmış; bir kısım âlim “mevzû” demiş olmakla birlikte sonraki âlimler bu hükmü fazla sert bulmuştur.¹⁸

Metnin muhtevasına bakıldığında İbn Mâce (ö. 273/887) metninde “Recm âyeti ve yetişkinin emzirilmesine dair on (defa) emzirme hükmü nâzil olmuştu. Bunlar Resulullah'ın vefatı sırasında yatağımın altında bulunan bir sahifede (*sahîfe*) yazılıydı. Resulullah vefat edince biz onunla (tedfinle) meşgul olduk; bu sırada bir keçi (*dâcin*) eve girip o sahifeyi yedi.”¹⁹ şeklinde anlatıya ulaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ise sahifenin bir *varaka* (yaprak, sayfa) olduğu ve hayvanın *düveybetün* (küçük hayvan veya haşere) şeklinde nitelendirildiği; Resulullah'ın “vefat ettiği” değil “rahatsızlandığı” (*iştekkâ*) belirtilmektedir.²⁰ Bu iki metnin *tüvüf-fiye/iştekkâ* farkı sahifenin yok oluşunun Resulullah'ın sağlığında mı yoksa vefatından sonra mı gerçekleştiğine ilişkin ayrı bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bununla beraber rivayet, hadis literatüründe sınırlı bir yer tutmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, İbn Mâce'nin *Sünen*'i, Dârekutnî'nin *Sünen*'i, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *el-Bahrü'z-Zehhâr*'ı²¹, Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *Müsned*'i²², Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemül-Evsat*'ı²³ ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*'ı²⁴ rivayete yer veren kaynaklardan bazılarıdır. Mehâmilî²⁵ (ö. 330/942), Bâkıllânî²⁶ ve İbnü'l-Cevzî²⁷ (ö. 597/1201) de rivayete atıfta bulunmuştur.

¹⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 439-444.

¹⁸ Mevzû değerlendirmeleri için bk; İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân*, 167. Dârekutnî'nin İbn İshâk hakkındaki genel tutumu için bk; Ebû Gudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye ve Beyânü Medlûlihâ* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2020), 22-40.

¹⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Nikâh”, 36 (No. 1944).

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/1555 (No. 26957).

²¹ Bezzâr, *el-Bahrü'z-Zehhâr* (*Müsned*), 18 cilt (Medine: Mektebetül-'Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 18/257.

²² Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, 13 cilt (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 4/69.

²³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 10 cilt (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 8/12.

²⁴ Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, thk. Abdülmu'tî Emîn el-Kal'acî, 15 cilt (Karaçi: y.y., 1991), 11/261.

²⁵ Mehâmilî, *Emâli'l-Mehâmilî* (riv. İbn Mehdî el-Fârisî), thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2006), 57.

²⁶ Bâkıllânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, 1/40.

²⁷ Ebu'l-Ferece İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Eşref Alî el-Milbârî (Medine: 'İmâdetül-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 2003), 167.

Buna karşın rivayetin özellikle “hayvanın sahifeyi yemesi” ibaresi *Kütüb-i Sitte* içerisinde yer almamaktadır. Diğer yandan hadis otoritelerinin büyük çoğunluğu – Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820), Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27), Sa'îd b. Mansûr (ö. 227/842), İshâk b. Râhûye (ö. 238/853), Dârimî (ö. 255/869), Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), İbn Hibbân (ö. 354/965)– razâ'atü'l-kebîr hükmünü naklederken hayvanın sahife yemesi ayrıntısına hiç yer vermemektedir. Aynı şekilde recm cezasına dair Hz. Ömer (ö. 23/644), Übey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) ve Hz. Ali'den (ö. 40/661) nakledilen rivayetlerde de bu ayrıntı bulunmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu bilgi sahih ve geniş kanallardan değil; sınırlı bir nakil hattından gelmiş olmaktadır. Metinlerle ilgili söz konusu verilerin yanı sıra güçlü kanalların radâ' rivayetlerinde genellikle şu yapı görülmektedir: “On bilinen emzirme haram kılardı; sonra bu hüküm beş bilinen emzirme ile neshedildi; Resulullah vefat ettiğinde bu beş emzirme Kur'ân'dan okunmakta olan şeylerdendi.” Bu mana çerçevesinin ve senetle ilgili eleştirilerin etkisiyle Mâide 5/3'ün “dinin kemale erdirildiği” beyanını, Hicr 15/9'daki ilâhî hıfz vaadini ve Fussilet 41/42'nin “bâtılın Kur'ân'a yaklaşamayacağı” ilkesini esas alan ulemâ söz konusu yeme hadisesine ve âyetlerin kaybolması anlatısına yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır.

2. İbn Kuteybe'nin Tarih, Te'vîl ve Tenkid Merkezli Yaklaşımları

İbn Kuteybe recm âyeti ve yetişkinin emzirilmesine ilişkin hükümlerin yazılı bulunduğu bir sahifenin evde bulunan bir hayvan tarafından yenildiğini bildiren rivayet sebebiyle hadis ehline yöneltilecek eleştirileri ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Ona göre söz konusu rivayetin hem Kur'ân'ın korunmuşluğu ilkesine hem de aklî gerekçelere aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Bu çerçevede bir hayvanın Kur'ân'dan bir sahifeyi yemesinin ilahî vahyin muhafazasıyla bağdaşmayacağı, ayrıca bu durumun Kur'ân'ın otoritesini ve bağlayıcılığını ortadan kaldıracak iddia edilmiştir. Muhalifler özellikle Fussilet sûresindeki “Batıl ona ne önünden ne de ardından yaklaşabilir.”²⁸ âyeti ile Mâide sûresindeki “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim”²⁹ âyetini delil göstererek böyle bir rivayetin kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır.³⁰ İbn Kuteybe bu itirazlara yönelik çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

2.1. Sahifelerin Yazı Materyalleri ve Muhafaza İmkânları

İbn Kuteybe Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın kaydedildiği yazı malzemelerinin son derece sınırlı olduğunu belirtmektedir. Ona göre âyetler çoğunlukla

²⁸ Fussilet 41/42.

²⁹ Mâide 5/3.

³⁰ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 439.

hurma dalları (*uscub*), ince ve yassı taş levhalar (*likhaf*), işlenmiş deri parçaları, çömlek kırıkları ve kalın hurma sapları gibi malzemeler üzerine yazılmaktaydı. Bu nedenle söz konusu rivayette zikredilen sahifenin özel veya korunmuş bir materyal olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Nitekim Zeyd b. Sâbit'in "Ben de onu sahifelere, hurma dallarına ve ince taş levhalara yazılı olarak malzemelerden toplamaya başladım" ifadesini³¹ ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) "Resulullah vefat ettiğinde Kur'ân hurma dallarında, deri parçalarında ve kalın hurma saplarının gövdesindeydi" beyanını³² nakleden İbn Kuteybe buna bir husus daha ekleyerek Kur'ân'ın Müslümanlar arasında dağınık hâlde olduğunu, kâtiplerin ve yazı malzemesinin her zaman hazır bulunamadığını sözlerine delil getirmektedir.³³

İbn Kuteybe sahifenin Hz. Âişe'nin yatağının altında muhafaza edilmesine yönelik eleştirileri de dönemin sosyal ve ekonomik şartları çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre sahabe toplumunda kilitli sandıklar veya özel muhafaza araçları yaygın değildi. Bu sebeple önemli belgelerin yatak altında saklanması onları çocuklardan ve hayvanlardan korumaya yönelik makul bir tedbir olarak görülmelidir. Ayrıca nübüvvet döneminin temel karakteristiği olan zühd ve sade yaşam anlayışı dikkate alındığında böyle bir muhafaza yönteminin yadırganması için bir sebep bulunmamaktadır. Bu bağlamda rivayette yer alan hayvan unsuruna yönelik itirazları da ele alan İbn Kuteybe, ilahî takdirin gerçekleşmesinde kullanılan vasıtaların büyüklüğünün veya küçüklüğünün belirleyici olmadığını vurgulamaktadır. Zira Allah Teâlâ tarih boyunca kimi zaman büyük felaketlerle, kimi zaman ise son derece küçük görünen sebeplerle hükmünü icra etmiştir.³⁴ Buradaki çeşitli delillerinin ardından nihai yaklaşımına göre fare yeryüzünün en kötü haşerelerinden biridir yine de mushafları kemirebilir, üzerlerine pisleyebilir; kitap böceği de Mushaf sahifesi yiyebilir. Dolayısıyla Allah Teâlâ bir şeyi iptal etmek isterse onu hem zayıf hem güçlü vasıtalarla iptal etmeye kadirdir. Kaldı ki bir kavmi karıncayla helak ettiği gibi bir kavmi tufanla da helak etmiştir; Nemrud'u bir sivrisinek ile öldürmüş, Yemen'i bir fare ile helak etmiştir. Böylece İbn Kuteybe'nin söyleminde "koyun iptal etti" şeklindeki alaycı ifade, "Allah neshetti; koyun sadece vesile oldu" biçimine dönüştürülmektedir. Bu nedenle bir sahifenin bir hayvan tarafından yenilmiş

³¹ Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'ü's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, 9 cilt (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2000), "Fedâilü'l-Kur'ân", 6 (Hadis no. 4991-4992).

³² İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhib Hadîd (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 20.

³³ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 440.

³⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 440-441.

olması ilahî iradenin gerçekleşmesi bakımından imkânsız veya şaşırtıcı kabul edilmemektedir.³⁵

2.2. “Batıl Yaklaşamaz” ve “Dininizi Kemale Erdirdim” Âyetlerinin Te’vîli

İbn Kuteybe “Batıl ona ne önünden ne de arkasından yaklaşabilir.”³⁶ âyetiyle ilgili olmak üzere burada mushaf sayfalarının fizikî bozulmaya uğramayacağını belirtilmediğini söylemektedir. Açıklamalarına göre âyette şeytanın Kur’ân’a ondan olmayan bir şeyi katamaması, vahyin kaynağına ve metinsel saflığına bâtılın sızamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca muhaliflerin Mâide sûresinin üçüncü âyetine dayanarak ileri sürdükleri “dinin kemale erdirilmesi” itirazına karşı İbn Kuteybe âyetin bağlamına dikkat çekmektedir. Burada kastedilen husus ise dinî hükümlerin tamamlanması değil; İslâm’ın siyasî ve toplumsal hâkimiyetinin kesinleşmesidir.³⁷

Haccetü’l-Vedâ sırasında müşriklerin Mekke’den uzaklaştırılması ve hac ibadetinin yalnızca müminler tarafından yerine getirilmesi dinin kemale erdirilmesi ve nimetin tamamlanması şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu âyet vahyin veya nesih olgusunun sona erdiğini göstermemektedir; yani ona göre neshin daha sonraki dönemlerde vuku bulması teorik olarak mümkündür ve “kemâl” ifadesi bu imkânı kapatmamaktadır.³⁸ Buradan hareketle İbn Kuteybe’nin savunusunun merkezinde nesih teorisini yer aldığı da anlaşılmaktadır. Ona göre Allah Teâlâ bir hükmün tilâvetini kaldırırken hükmünü yürürlükte bırakabilir. Recm hükmü bu tür bir neshin örneği olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Hz. Ömer’in recm âyetine ilişkin açıklamaları³⁹ da bu anlayışı desteklemektedir. İbn Kuteybe tilâvetin kaldırılıp hükmün devam ettirilmesinin mümkün olduğu gibi tilâvetin korunup hükmün kaldırılmasının da mümkün olduğunu belirtmektedir.⁴⁰

2.3. Rivayetin Tenkidi

İbn Kuteybe’ye göre söz konusu rivayet Kur’ân’ın korunmuşluğu ilkesine aykırı olmaktan ziyade nesih teorisi çerçevesinde açıklanabilir bir mahiyet kazanmaktadır. Yetişkinin emzirilmesine ilişkin bilgi konusunda ise daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemektedir. Özellikle “hayvanın sahifeyi yemesi” ifadesinin yer aldığı ibarenin

³⁵ İbn Kuteybe, *Te’vîlü Muhtelifi’l-Hadîs*, 441-442.

³⁶ Fussilet 41/42.

³⁷ İbn Kuteybe, *Te’vîlü Muhtelifi’l-Hadîs*, 442.

³⁸ İbn Kuteybe, *Te’vîlü Muhtelifi’l-Hadîs*, 442.

³⁹ Ebû ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsîh ve’l-Mensûh*, 2 cilt (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1997), 2/11; Rûyânî, *Bahrü’l-Mezheb fî Fûrû’i’l-Mezhebi’ş-Şâfiî*, thk. Târık Fethî es-Seyyid, 14 cilt (Y.y.: y.y., 2009), 13/4.

⁴⁰ İbn Kuteybe, *Te’vîlü Muhtelifi’l-Hadîs*, 442.

Muhammed b. İshâk'ın hatasından kaynaklanmış olabileceğini ileri sürmektedir. Aynı rivayetin Mâlik b. Enes tarafından farklı bir lafızla nakledilmiş olması da bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Mâlik'in rivayetinde hayvanın sahifeyi yemesi bilgisi yer almaksızın on emzirmenin daha sonra beş emzirme ile neshedildiği ifade edilmekte⁴¹ ve bazı fakihler, özellikle Şâfiî ile İshâk b. Râhûye bu rivayeti fikhî hükümlerin belirlenmesinde esas almaktadır.⁴² İbn Kuteybe ayrıca hadis tenkidi açısından Mâlik'in rivayetini Muhammed b. İshâk'ın rivayetine tercih etmekte ve hadis ehlinin genel kanaatinin de bu yönde olduğunu belirtmektedir.⁴³ Ayrıca İbn İshâk'a yönelik olarak “ve fî metnihî nekâretün” değerlendirmesinde bulunmakta ve rivayet daha sahih nakillere muhalefet ettiğinden delil olarak kullanılamayacağını belirtmektedir.⁴⁴

İbn Kuteybe'nin bu ifadelerine göre rivayetin yukarıda bahsedilen gerekçelerle reddedilmesi aklen ve rivayeten mümkün değildir; zira ileri sürülen gerekçeler başka hadiselerde de söz konusu olduğundan ilgili rivayeti reddetmek için yeterli güçte değildir. Ancak rivayetin ravilerinden olan İbn İshâk'ın nekârette bulunan birisi olması ve bu rivayetten daha güçlü gelen başka rivayetlerin bulunması bu bilgileri kabul etmemek için esas makul gerekçelerdir.

3. Bâkıllânî'nin Nesih, Tevâtür ve Akıl-Âdet Merkezli Yaklaşımları

Bâkıllânî *el-İntisâr li'l-Kur'ân* adlı eserinde i'câzül-Kur'ân ile Kur'ân'ın naklini birlikte ele alarak rivayetin ihtiva ettiği meseleleri kelâmî bakışla çözümlemektedir. Bu bağlamda anlatılarının temelinde Bakara 2/106'ya⁴⁵ referansla nesh teorisinin yer aldığı görülmektedir.⁴⁶ Ayrıca Bâkıllânî gerek bu bölümde gerekse öncesinde/sonrasında hem diğer rivayetlere temas etmekte hem de sahâbe ve tâbiûndan nakledilen “Kur'ân'ın çok kısmı kaybolup gitti” türünden verilerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ona göre bütün bu nakiller nihayetinde Allah Teâlâ'nın çokça âyet indirip sonra neshettiği metinlerdir. Dolayısıyla “kaybolmuş” denilen metinlerin tamamı nesih kategorisindedir.⁴⁷

⁴¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve'l-ta'dîl*, 1/11.

⁴² Şâfiî, *el-Müsned*, 3/63.

⁴³ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 442-443.

⁴⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 443-444.

⁴⁵ “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye Kâdir'dir.” Bakara, 2/106.

⁴⁶ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/410.

⁴⁷ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/407.

3.1. Tevâtür İlkesi ve Ahad Rivayetin Epistemolojik Sınırı

Bâkıllânî'nin savunmasının merkezinde tevâtür ilkesi yer almaktadır. Ona göre Kur'ân nesiller boyunca yalan üzerine birleşmesi aklen imkânsız olan büyük bir topluluk tarafından kesintisiz biçimde nakledilmiştir; bu nakil, kesin bilgi (ilmü'l-yakîn) ifade eden tevâtür özelliği taşımaktadır. Buna karşın “yenen sahife” gibi rivayetler haber-i vâhid mahiyetindedir. Epistemolojik olarak zan ifade eden bir delil kesin olanı çürütemeyeceği için tevâtürle sabit olan Kur'ân'ın bütünlüğü ahad bir rivayetle sorgulanamamaktadır.⁴⁸ Nitekim İbn Hacer el-Askalânî'nin “Râvi burada bunu haber (hadis) olarak nakletmiştir, bahsettiği âyetlerin Kur'ân'ın parçası olduğunu ispat edememiştir.” şeklindeki sözleri⁴⁹; İbn Zafer es-Sıkkî el-Mekkî'nin (ö. 565/1170 [?]) rivayetin ahad kaldığına ve Kur'ân'ın haber-i vâhid ile sabit olmayacağına dair yaklaşımı⁵⁰ ve Kurtubî'nin bu tür rivayetlerin Kur'ân'da eksilme iddiasına delil yapılamayacağına, sahabenin icmâsı ile bugün mushaflarda bulunan metnin eksiksiz ve fazlalıksız olarak Kur'ân'ın tamamı olduğuna yönelik açıklamaları⁵¹ Bâkıllânî'nin tutumunu desteklemektedir.

3.2. Toplu Unutmanın Âdeten İmkânsızlığı

Bâkıllânî'nin tevâtür meselesiyle de ilişkili olan özgün argümanlarından birisi “toplu unutma”nın âdeten imkânsızlığıdır. Bu argümanı *el-İntisâr*'da dört ayrı görüş çerçevesinde geliştirmektedir: Birincisi bir topluluğun âyetin tamamını veya aynı kısmını topluca ve aynı ölçüde unutması “âdet gereği imkânsızdır.” İkincisi Allah'ın bazı kimselerin kalbinden âyetin farklı kısımlarını gidermesi mümkün olmakla birlikte bu durum her birinin farklı kısımda hata yapmasına yol açacaktır; neticede de nesih ortaya çıkmaktadır. Zira bununla ilişkili olarak üçüncüsü bazı kimselerin bazı kısımları unutması mümkündür ama Resulullah'ın nesih bildirmenden bu durumun genelleşmesi âdeten beklenememektedir.⁵² Dolayısıyla Bâkıllânî'ye göre sahabenin bilmemesi ve Resulullah'ın müdahale etmemesi ilgili metinlerin neshedildiğini ortaya koymaktadır.

Bâkıllânî'nin âdeten imkânsızlık konusunda ifade ettiği dördüncü argümanı ve en temel olanı tüm bir topluluğun aynı âyetin tamamını aynı anda kaybetmesi veya

⁴⁸ Bâkıllânî'nin tevâtür vurgusu açıklamalarının bütününe yayılmış bir şekilde ortaya konulmaktadır. Açıklamaları içerisinde getirdiği argümanlar ve değerlendirmeleri tevâtür konusundaki yaklaşımına işaret etmektedir. Geniş bilgi için bk; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/411-418.

⁴⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 9/147.

⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 4 cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 2/721.

⁵¹ Kurtubî, *el-Mufhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*, 7 cilt (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1996), 1/36-37.

⁵² Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/411.

unutması aklen mümkün olmayıp âdeten imkânsızdır.⁵³ Bâkıllânî bu argümanı güçlendirmek için Resulullah'ın her yıl gerçekleştirdiği ve vefat yılında iki defa yaptığı arza pratiğini bu bağlamda hatırlatılmakta, arzaların da söz konusu âyetlerin kaybedilmediğine; neshedildiğine delil olarak gösterilebileceğine işaret etmektedir.⁵⁴ Ayrıca Bâkıllânî, vahiy kâtiplerinin kapsamlı listesini sunmaktadır. Ona göre bu kadar çok kâtip ve hâfızın bulunduğu bir toplumda sahifenin yok olması, bunun sonucunda âyet(ler)in kaybolması imkânsızdır; bu durum nesih ihtimalini desteklemektedir.⁵⁵

Bu noktada söz konusu imkânsızlıkların kabul edilmemesi sahabenin ihmâlini gündeme getirmektedir ki Bâkıllânî'nin en sert vurgusu "sahâbenin Kur'ân'ı ihmal ettiği" şeklindeki yoruma yöneliktir. Ona göre sahabeyi ihmâl ile itham etmek cehalet olarak nitelendirilmelidir. Bâkıllânî "Kur'ân'dan bir âyetin sahabenin tamamı tarafından bilinmemesi ve kaybedilmesi, yalnızca Hz. Âişe'nin hatırlaması" gibi bir senaryoyu insan âdetlerini bilmekten uzak bir zihin yapısının ürünü saymaktadır. Bu argümanı Resulullah'ın Kur'ân'ı beyan etmek ve şeriatı muhafaza etmek için görevlendirilmesiyle temellendirmektedir. Öyle ki Resulullah Kur'ân'ı beyan etmek, korumak ve şeriatı muhafaza etmek için görevlendirilmiş; ayrıca yanındaki sahabe de bu iş için kendilerini adanmışlardır. Durumun böyle olmasından hareketle Kur'ân'dan az da olsa çok da olsa herhangi bir şeyin kaybolması âdeten caiz değildir.⁵⁶

3.3. Sahifenin Kaybolmasına Yönelik Rivayetin Lehte Delil Olması

Bâkıllânî ayrıca Hz. Âişe'den nakledilen söz konusu bilgileri, rivayetin ifade ettiği ilk anlamdan esinlenerek nesih ile ilgili anlatılarına delil olarak kullanmaktadır. Ona göre "Yatağın altında" muhafaza, söz konusu metnin tilâvetinin çoktan neshedilmiş olduğunun delilidir. Tilâveti neshedilmiş bir metne ihtimam gösterme yükümlülüğünün ortadan kalktığını, o metnin yazılı olduğu materyalin sıradan bir eşya hâline geldiğini vurgulamaktadır. Bu durumda sahifenin bir hayvan tarafından yenmesi teolojik bir sorun oluşturmamaktadır. Nitekim Bâkıllânî açıklamalarını desteklemek üzere şu kıyası da eklemektedir: "Bugün de bazı kimseler mensûh metinleri –tıpkı Tevrat, İncil ve Zebur'u okudukları gibi– bilgi ve hatırlama maksadıyla okumaktadır; tilâvetleri farz olduğu için değil. Tilâveti neshedilmiş bir metnin böylece yaşatılmasında teolojik bir sakınca bulunmamaktadır."⁵⁷ Bâkıllânî'nin bu ifadelerine ek olarak Zeyd b. Sâbit'in, Hz. Ömer'e isnadla aktardığı

⁵³ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/411.

⁵⁴ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/412.

⁵⁵ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/412-417.

⁵⁶ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/418.

⁵⁷ Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/408.

“Resulullah'ın recm ile ilgili ibareyi yazdırmadığı”⁵⁸ şeklindeki bilgi, ilgili metnin âyet olarak yazılmadığını, sahifede yazılanın tilâveti bâki âyet olmaması sebebiyle yenmesinde veya kaybolmasında bir sakınca, endişe, şüphe doğmayacağı anlaşılmaktadır.

Sonuç

“Hayvanın yediği sahife” rivayeti erken dönemden itibaren Kur'ân'ın korunmuşluğu, nesh teorisi ve rivayet tenkidi eksenlerinde yoğun bir tartışma doğurmuştur. Rivayet tenkidi açısından bakıldığında özellikle “sahifenin hayvan tarafından yenilmesi” ziyâdesi üzerinde durulan temel mesele olmuştur. Dârekutnî'nin teferrüd tespiti, İbn İshâk'ın tedlis ile cerh edilmesi, Şuayb el-Arnaût'un nekâret değerlendirmesi ve İbn Kuteybe'nin metin eleştirisi birlikte değerlendirildiğinde söz konusu ziyâdenin zayıf/münker kategorisinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte gerek İbn Kuteybe'nin gerekse Bâkılânî'nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere rivayet Kur'ân tarihi ve usûl açısından değerlendirildiğinde “Kur'ân'dan eksilme” iddiasına dayanak yapılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Kur'ân'ın cem'i sürecinde uygulanan şartlar, sahabe icmâsı ve tevâtür ilkesi bir arada düşünüldüğünde “sahifenin yenmesiyle âyetin kaybolması” senaryosu hem tarihî hem mantıksal açıdan tutarsız kalmaktadır. Bâkılânî'nin ifadesiyle aklen ve âdeten mümkün görünmemektedir. Yine Bâkılânî'nin vurguladığı gibi Allah Teâlâ'nın başka âyetler de indirip sonra neshetmiş olması genel olarak inkâr edilememekte; ancak indirilen metinlerin tek tek tespiti konusunda kesin veri her zaman mümkün olmamaktadır. Tilâveti Resulullah döneminde neshedilmiş olan bu metinlerin Mushaf dışında kalması ise Mushaf'ın eksikliğini değil ilâhî teşrînin nihai tertibini yansıtmaktadır.

İbn Kuteybe'ye göre yazı malzemeleri, dönemin muhafaza imkânları ve Kur'ân'ın korunmasıyla ilgili âyetlerin bağlama göre te'vîlleri rivayette belirtilen kaybolma durumunu mümkünmüş gibi gösterse de esasen bunun da nesih olarak kabul edilebileceğini ortaya koymuştur. Ancak rivayetin sened ve metin olarak eleştiriye açık olmasından ve daha kuvvetli rivayetlerin nakledilmesinden dolayı neshe de ihtiyaç kalmadan rivayetin hüccet değeri olmadığını izhar etmiştir. Buna göre İbn Kuteybe'nin nesh-i tilâvet teorisini, deliller arasındaki kuvvet derecesini ve vahiy-Kur'ân ayrımını kullanarak rivayeti Kur'ân'ın mevsûkiyeti ilkesiyle uzlaştırdığı anlaşılmaktadır. Bâkılânî ise epistemik bir standart koyarak tevâtürle sabit Kur'ân metninin haber-i vâhidle sarsılamayacağını ilke olarak belirlemiş; sahâbenin ihmal ile itham edilmesinin cehalet olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada âyetlerin yazılı

⁵⁸ Beyhakî, *el-Sünenü'l-Kübrâ*, 8/211.

olduğu sahifenin hayvan tarafından yendiği kabul edilse bile sahabe topluluğunun hafızalarının yenmediğine (!) yönelik açıklamaları dikkat çekmektedir.

Bâkılânî bu yaklaşımıyla Kur'ân'ın –tilâveti neshedilmeyen âyetlerinin– yazılı oldukları gibi ezbere de biliniyor olmalarının önemine dikkat çekmiş olmaktadır. Bu açıklamalarıyla müellifler “ihmal sonucu kayıp” ile “nesih” arasındaki farkı netleştirmiş ve günümüze ulaşan Kur'ân'ın Resulullah'a indirilen, yazdırılan, tilaveti neshedilmeyen bütün âyetlerden müteşekkil olduğunu göstermişlerdir. Kaldı ki rivayet sahih kabul edilse bile Kur'ân'ın lafzî bütünlüğüne ilişkin tevâtürü aşamaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Thk. Şu'ayb el-Arna'ût ve diğerleri. 45 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*. Thk. Muhammed b. 'Alî el-Ezherî. 5 cilt. [y.y.]: Dâru'l-Fârûk, 2013.
- Bâkıllânî, Kâdî Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed İsmâ'îl. 2 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001.
- Begavî, Ebu'l-Kâsım 'Abdullâh b. Muhammed. *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Thk. Muhammed b. 'Alî el-Ezherî. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2009.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *el-Sünenü'l-Kübrâ*. 10 cilt. Haydarabad: Dâ'iretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1925.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Husrevcirdî. *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*. Thk. Abdülmü'tî Emîn el-Kal'acî. 15 cilt. Karaçi: [y.y.], 1991.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr. *el-Bahrü'z-Zehhâr (Müsned)*. 18 cilt. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'ü's-Sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2000.
- Dârekutnî, Alî b. Ömer. *es-Sünen*. Thk. Şu'ayb el-Arna'ût ve dğr. 5 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2009.
- Ebû Gudde, Abdülfettâh. *es-Sünne en-Nebeviyye ve Beyânü Medlûlihâ eş-Şer'î ve't-Ta'rîf bi-Ricâli Süneni'd-Dârekutnî*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2020.
- Ebû 'Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *en-Nâsih ve'l-Mensûh*. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1997.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî. *el-Müsned*. 13 cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî, Abdullâh b. Süleymân. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Thk. Muhib Hadîd. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî, Abdurrahmân. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. 9 cilt. Haydarabad: Dâ'iretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1952.

- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Alî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Alî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Hibbân, Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. 9 cilt. Haydarabad: Dâ'iretü'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. Alî. *Nevâsihu'l-Kur'ân (Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh)*. Thk. Muhammed Eşref Alî el-Mîlbârî. Medine: 'İmâdetül-Bahsi'l-'İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 2003.
- İbn Kaysarânî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir. *Etrâfu'l-Garâib ve'l-Efrâd*. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dînevarî. *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Kâsânî, 'Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'ü's-Sanâ'i' fî Tertîbi's-Şerâ'i'*. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kurtubî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Mufhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*. 7 cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1996.
- Mehâmilî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. İsmâ'il ed-Dabbî. *Emâli'l-Mehâmilî (riv. İbn Mehdî el-Fârisî)*. Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2006.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1991.
- Rûyânî, Ebu'l-Mehâsin Fâhru'l-İslâm Abdülvâhid b. İsmâ'il b. Ahmed et-Taberî. *Bahrü'l-Mezheb fî Fûrû'i'l-Mezhebi's-Şâfiî*. Thk. Târik Fethî es-Seyyid. 14 cilt. Y.y.: y.y., 2009.
- Saygın, Sümeyye. *Kur'ân'ın Korunmuşluğu ve Erken Dönem Kur'ân Algısı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Süyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 4 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2008.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Müsned*. Thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 4 cilt. Küveyt: Şeriket Girâs, 2004.

- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Evsat*. 10 cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Yahyâ b. Ma'în. *Su'âlât İbnü'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Ma'în*. ed. Muhammed b. Alî el-Ezherî. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse, 2007.
- Yavuz, Adil. "Evlenmeyi Haram Kılan 'Beş Kez Süt Emme' Üzerine Bir Değerlendirme (Kur'ân'dan Bir Âyet mi, Peygamberimizden Gelen Bir Rivayet mi?)." *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (Bahar 2007), 51-70.
- Zehebî, Şemseddîn. *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ'*. 25 cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1985.